

Թուրքիաներ, Երուսաղէմի թ. 347 եւ Վե-
նետիկի թ. 352 ձեռագիրներու մասին:
Վերջնոյն համար ողբացեալ Հ. Գարրիէլ
Վ. Նահապետեանն է որ տուած է տեղե-
կութիւնները, խնդրելով որ չիշատակ-
ուի իր անունը: Եւ Մարիէս, 1931-ի Նո-
յեմբերին այցելելով Ս. Ղազար, ձեռքին
մէջ ունեցած է այդ զբոսայգի, սակայն
ուսումնասիրելու ժամանակ չունենալուն՝
լուսանկարներուն վրայէն կատարած է
յետոյ իր քննութիւնները, 308-364 էջե-
րուն համար:

Ձեռագիրը երկոստասներորդ դարու
կիսուն է, համաձայն յիշատակարանին
(էջ 794), գրուած Գրիգոր գրիչէ, Հաղ-
բատի մէջ՝ Բարսղի առաջնորդութեան
օրով. ձեռագիրն ցանկին ստորեւ մատի-
տով հետեւեալ ծանօթութիւնը դրած է.
«Ըստ Յիշատակարանին վկայի լինել զը-
րեալ ի վերջին կէս ԺԲ. դարու, զի Բար-
սեղ առաջնորդ Հաղբատու զոգ ժամանա-
կակից է Ծնորհալոյ»(2):

Նուրթեան Տփղիսի թ. 1141 եւ Երուսաղէմի թ.
44 ձեռագիրներու վրայ:

(2) Ուսումնասիրելու համար կը դնեմ Յիշա-
տակարանը. «Գրեցաւ աստուածային տառս այս
ձեռամբ նուստս գրչի Գրիգորոյ ի մայրաքաղա-
քիս Հաղբատայ, ի յառաջնորդութեան Տեառն
Տեառն Բարսղի: զոր սկիզբն արարաք զարարածոց
մեկնութիւնն զոր ոմն ի վարդապետաց եկեղեցւոյ
համառատեալ էր: Ընդ նմին եւ զղեւտականն եւ-
զաք, յայլ եւ այլ աւրինակէ, զոր ոչ էր ըստ
կատարեալ զորդորութեամբքն, զի այլ լաւ ոչ
գտաք աւրինակ զի թէպէտեւ շատ ի խնդիր եղաք:
այս եւ կարգեցաք զՅեսուն եւ զայլ դատաւորսն.
Ընդ նոսին եւ զթաղաւորացն մեկնութիւնն. ի յա-
ւարտումն ամենայնի զի որք ի վարդապետաց եւ-
կեղեցւոյ ընթերցի վասն իւրոց աշակերտաց ի
յուսումն, կարգաւ գտանիցէ զամենայն եղեալ:
արդ որք կարգայք եւ աւելիք, կամաւոր յաւ-
թարութեամբ զմեղուցեալ զբիչ անմոռաց յիշեա-
լիք ի Քրիստոս ընդ նմին եւ դուք յիշեցիք ի
Տէր: ամէն»:

(3) Տես նաեւ Zanolli: Di una vetusta catena
sul Levitico եւ, Վենետիկ, Ս. Ղազար 1933, էջ VII-
VIII, 103, 105-6.

Մարիէսի 1935-ին կատարած վերոյիշ-
եալ հրատարակութիւնը սրտառու եղած է
որ վրացերէնէ թարգմանուի ուսուցչին՝
Օրհնութիւններու գիրքը, եւ ասից գեր-
մաներէնի՝ որ առիթ եղաւ Իսահակի եւ
Յակոբի Օրհնութիւններուն յոյն բնագրին
գտնուելուն, եւ ուշագրութիւն դարձնելու
հայ թարգմանութեան վրայ, որ հիմն է
վրացականին:

Հայերէնը եւ վրացերէնը առաջին ան-
գամ կը հրատարակուին:

Պոնաֆէ իր գերմաներէն թարգմանու-
թեան ծանօթութիւններուն մէջ կը յիշէ
Ամբրոսիոսը, Ռաբինոսը եւ ուրիշ Հայրեր
ու մատենագիրներ՝ որ յայտնապէս Հիւս-
պոլիտի այս եւ ուրիշ գրութիւններէն ներ-
շնչուած են: Եւ Մարիէս կը հաստատէ,
թէ յունարէնի մէջ յայտնուած յաւել-
ուածները ոչ միայն իրենց պարունակու-
թեամբ՝ այլ եւ հայերէնին մէջ պակսե-
լուն համար հարադատ չեն:

Իսկ Մերսիէ նոյն Ներածութեան մէջ
(էջ 8-12) կը քննէ Հիւսպոլիտի գրութեան
եւ Պրոկոպիոսի ու կեղծ-Ներածութիւն հատա-
կոտորներուն յարաբերութիւնը(3):

Ներածութեան 23-36 էջերուն մէջ՝
Մերսիէ կը քննէ նաեւ Հիւսպոլիտի յոյն
եւ հայ աստուածաշնչական վկայութիւն-
ները, եղրակացնելով թէ հայ թարգմա-
նիչը կրկին անոնք կը թարգմանէ իր կող-
մէ, եւ լուսանցքի մէջ կը զգացուի պաշ-
տօնական թարգմանութեան ազդեցութիւ-
նը թէ՛ թարգմանչին եւ թէ՛ ընդօրինակո-
ղին կողմէ: Եւ կը յաւելու թէ՝ որովհետեւ
Մոսկէսի Օրհնութիւններուն մէջ, որոնց
յոյն բնագիրը մինչեւ այս օրս յայտնուած
չէ, սուրբ Գրքի վկայութիւնները հոմանիշ
բառերով կը յիշուին, պէտք է հետեւ-
ցուին թէ յոյնն ալ նոյն տարբերութիւնը
կը ներկայացնէր:

Տպագրութեան հայերէն փորձերուն
հսկած է նաեւ Պր. Յրէտէրիկ Յէյտի, Ու-
սուցիչ Աղղային Վարժարանի Արեւելեան
կենդանի լեզուներու:

Մեծագոյն խնամքը տարուած կ'երեւի
հրատարակութեան վրայ. իւրաքանչիւր
լեզուի բնագրին տարբերակները նշանակ-
ուած են ստորեւ. իսկ ծանօթութիւնները
կը կազմեն գրքին ամէնէն աւելի մանրա-
քընին հմտական մասը, մեկնութեան խըր-
թին կէտերը եւ թարգմանչին մթին դար-
ձուածները լուսաբանելով. եւ այս՝ պա-
տիւ կը բերէ հրատարակչներուն:

Հիւսպոլիտ մեկնելով Իսահակի, Յակո-
բի եւ Մովսէսի Օրհնագրութիւնները,
կ'անդրադառնայ որ անոնք թէեւ օրհնու-
թեան անունը կը կրեն, սակայն առաւե-
լապէս դուշակութիւններ են ապագային.
եւ թէ կան Յակոբի տասներկու գաւակ-
ներէն ոմանց անցեալ կեանքին նկատ-
մամբ մեղադրութիւններ, սակայն առ-
հասարակ մարդաբանութիւններ են եւ փըր-
կադործութեան խորհրդով աւելի հասկը-
նալի կը դառնան մութ կէտերը:

Իր համառօտ ձեւին եւ սահուն ոճին
մէջ, Հիւսպոլիտ կը յայտնուի ակեղեցա-
կան նշանաւոր գրիչ մը, հմուտ սուրբ
Գրքի, ուսկից կ'առնէ իր բաղդատութիւն-
ները եւ կոչումները:

Հայերէն թարգմանութեան համար
կ'ըսէ Հ. Գ. Զարբանէյեան. «Ընտիր ոճով
եւ լեզուով, հինգերորդէն ութերորդ դա-
րու մէջ եղած»(4):

Հիւսպոլիտի եւ մեր մատենագրութեան
մէջ գտնուած հատկոտորներուն վրայ
ատենօք դրած ըլլալով «Բաղմամէս»ի
մէջ(5), կ'ուզեմ աւելցնել թէ ներկայ
հրատարակութեան մէջ եղող ինչ ինչ բա-
ռեր անցած չեն Նոր Հայկազեանի մէջ,
Հիւսպոլիտի Օրհնութեան վրայ հայ
թարգմանութիւնը բովանդակող ձեռագի-
րը 1858ին սեփականութիւն դառնալով մեր
Մատենադարանին:

Հ. ՔԵՐՈՒՅԷ ԶՐԱՔԵԱՆ

(4) Մատ. Հայկ. Թրգմ. էջ 554:

(5) Բզմվ. 1900, էջ 10 եւ 250: - Տես նաեւ
«Կնիք հաւատոյ», էջմիածին, 1914, էջ 36-37:

ԳԵՈՐԳ Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ. — Պատմու-
թիւն Անթէպի Հայոց (Հրտ. Ամերիկա-
բնակ Անթէպցիներու Միութեան). հտ.
Ա. էջ 16+1088, հտ. Բ. էջ 16+806.
տպ. Լոս Անճէլէս, Գալիֆորնիա, 1953.
մեծութիւն՝ 23×15:

Այնթապն ալ կ'ունենայ իր յուշամա-
տեանը երկու ստուար հատորներով, ո-
րոնք հայ ազգագրութեան եւ պատմու-
թեան մէջ սահմանուած են յաւերժացնե-
լու դործն ու յիշատակը երկրի այս սիրելի
քաղաքին ու քաղաքացիներուն:

Տպագրութիւնը՝ չքեղ, ընտիր եւ փայ-
լուն թուղթի վրայ, ընդամէնը 1958 էջ,
475 նկար, 2 քարտէս. իսկապէս պատ-
ուաբեր՝ թէ՛ խմբագրող հեղինակին, թէ՛
Ամերիկայի Անթէպցիներու հայրենակցա-
կանին:

Գիրքը համադրութիւն մըն է բաղմա-
թիւ հմուտ աշխատակիցներու կողմէ կա-
տարուած ուսումնասիրութեանց. նշանա-
կելի են անունները Բարդէն Եպս. Կիւլէ-
տէրեանի, Եղիա Քասուրիի, Փառէն Եպս.
Մեղրոնեանի, Ն. Եպս. Պողարեանի, Հ.
Եփրեմ Պողոսեանի (Միւթարեան Վիեն-
նայէն), Գրիգոր Պողարեանի եւ ուրիշ
չատերու, որոնք հայթայթած են պատ-
մական, տեղագրական, ազգագրական,
եկեղեցապատմական, գրական, գրչա-
գրական, լեզուական, կենսագրական եւ
այլ կարեւոր ու հետաքրքրական տեղե-
կութիւններ:

Պրոֆ. Գ. Սարաֆեան մեծ խնամքով
դասաւորած է այդ բոլորը, լրացնելով
պակասները իր անձնական պրպտումնե-
րով, յաղթելով միաժամանակ կարգ մը
նիւթական ու բարոյական դժուարութիւն-
ներու:

Փափաքելի էր որ յարգելի Պրոֆ. յա-
պաւէր նաեւ կրկնութիւնները, եւ հրա-
տարակութեան յանձնելէ առաջ՝ խստօ-
րէն քննադատէր կարգ մը յղուածներ.
այսպէս՝ օրինակի համար, Փառէն Եպս.

Մեղքոնեանի տուած տեղեկութիւնները՝ Աբրահամ Արծիւեան Կաթողիկոսի մասին, ուր քանի մը անճիշտ տեղեկութիւններէ զատ՝ բովանդակ գրութիւնը նախատա-
կան բնոյթ մը ունի, բոլորովին անվա-
յել՝ լուրջ գիտնականի մը համար:

Հեղինակը ցաւած սրտով կը յայտարա-
րէ նաեւ թէ բաւական թիւով գրութիւն-
ներ դուրս մնացած են, 2000 էջի սահմա-
նին մէջ մնալու համար. այդ պատճառով
արդէն վերջին 350 էջերը մանրատա-
տալուած են: Լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր
արդեօք՝ յաւելուածական փոքրիկ հատո-
րի մը մէջ ամփոփել ատոնք ալ, եթէ իս-
կապէս զուրկ չեն չահեկանութենէ, փո-
խանակ ցրուելու դանաղան լրագիրներու
մէջ: Շատ լաւ պիտի ըլլայ՝ եթէ մատե-
նագիրական (պիպլիոկրաֆի) ցուցակ
մըն ալ հրատարակուի այդ առթիւ, Ան-
թէպի մասին ցարդ լոյս տեսած գրութիւն-
ներու ամբողջական ցանկերով:

Յուսով ենք թէ պիտի չպակսին աղգա-
նուէր մեկենասներ:

~ ~ ~

Յ. Գ. ՊՈՒՐԱՆԱՆ. — Մուսա-լեքան
հերոսամարտը. տպ. Հայէպ (Արեւելք
տպ.) 1954, էջ 90:

Երախտագիտական տրիտուր մը՝ ձէ-
պէլ-Մուսայի հերոսամարտին յիշատա-
կին ձօնուած, ուր հեղինակը իր կարելի-
ութեան չափով կու տայ հարազատ պատ-
կերը Սուէտիոյ 40-օրեայ զիւցաղներդու-
թեան, խանդավառելու համար վաղուան
տերունդները՝ «վարդահեղեղ արշալոյսի
յոյսերով»:

Առաջին էջերուն մէջ կը նկարագրուի
ընկ. Անանիայի գործունէութիւնը Սուէ-
տիոյ շրջանին մէջ (1908-1912): Ապա տե-
ղագրական եւ աղագրական հակիրճ տը-
եալներ կը պատկերացնեն ձէպէլ-Մուսա-
յի զուտ հայաբնակ վեց գիւղերու վիճա-
կը, ուր կ'ապրէին 1235 բնտանիքներ (5311

հոգի), խաղաղ ու երջանիկ: Աւանդական
զրոյցներ ու տեղական առասպելներ կը
կենդանացնեն բնականաբար: Սուրբ Ուրբաթի
աղբիւրին հէքեաթը՝ հովուերգութիւն մըն
է իսկապէս. Սուրբ Եղիայի քարայրին
հրաշքը՝ ժողովուրդի հաւատքին պայ-
ծառ հայելին է. թէեւ գլխաւորէն արուես-
տակալ գոյներով պատմուած:

Բայց աւա՞ղ... աստղադարձ գիշեր մը,
1915 Յուլիս 31, այդ ժողովուրդը բոլոր,
ծեր ու պառաւ, երիտասարդ ու մանուկ,
կին ու տղամարդ, թողած իրենց պապե-
նական շէն ու դարաւոր օճախները, ա-
մէնքը բռն մը շալկած՝ լեռն ի վեր կը մա-
ղըցին. դէպի սուր... դէպի անմահներու
բնակարանը ուր արծիւները աղատօրէն կը
ճախրեն. մինչ վարէն սողոսկելով կը խու-
ժէ թշնամին. պաշարուած անխոսափելի
է:

Դիմագրութիւնը կը ծրագրուի, կը կադ-
մակերպուի, կը զօրանայ, կը պայթի.
ճշմարտամային պահեր կ'անցնեն քաջերը.
մերթ սարսուղին կը նահանջեն կրակէ
զնդակներու տարափին տակ, մերթ խի-
ղախօրէն կը յարձակին անձրեւի տակ,
թանձր մշուշի մը մէջ: Օգնութեան կո-
չեր, հնարագիւտ միջոցներ ձեռք կ'առնը-
ւին. դաւաճան մատնիչներ դաշունահար
կը խողխողուն ամէնուն առջեւ: Մար-
տիկներու կողքին՝ հայ կիները կը շրջին,
ջուր կը բաշխեն՝ դիւրեք գիւրք թուելով:
Թշնամի գնդակ մը յանկարծ մէկուն սա-
փորը կը ծակէ. հերոսուհին՝ կրակ ու բոց
կտրած՝ հանդիպակաց պուրակներուն մէջ
վխտացող զինուորներուն կը դռնէ. «Հէ՛յ,
նամերտնա, ձիր մըլլէ կարնու ծէկի ըզ-
կէօթս, լաքին դսիրտս չկարնուր... դաս
գիտիցէք»:

Օգոստոս 22-23ը անմոռանալի թուա-
կան մը կը դառնայ, յաղթանակի շողե-
րով. բայց պաշարուած չի դադրել, սովը
կը սպառնայ: Եւ ահա, Սեպտ. 5-ի կի-
րակի առտուն, պատարագէն վերջ, լեռն

ի վար կը շրջի ձայնը «վափուր իկիյր, վա-
փուր իկիյր». բաց ծովուն վրայ կը նըշ-
մարուէր Փրանսական մարտանաւը՝ օրհ-
նեալ «Կիշէն»ը: Նամակագրութիւն, բա-
նակցութիւն, ուսման ծրագր, դարձեալ ճա-
կատամարտ. եւ հուսկ՝ լուրթին յաւի-
տենական: Սեպտ. 13-ն է. Միջերկրակա-
նի խաղաղ ջուրերուն վրայէն կը սուրան
աղատարար հինգ ռազմականներ, հետե-
րին տանելով Մուսա-լեքան հարազատ դա-
ւակները. մինչ ամէնուն աչքերը վերջին
անգամ մըն ալ ուղղուած էին լեռան կա-
տարին վրայ անմահութեան քունով նիր-
հող տասնեութիւն լուսապսակ չիրիմե-
րուն. աղատագրութեան եւ յաղթանակի
զոհներն էին անոնք: Պաշտօնագրի երկրորդ
օրն էր... Մեռելոց...:

Ահա՛ համապատկերը այդ 90 էջերուն,

ուր ամէն ինչ կը նկարագրուի հետաքր-
քական մանրամասնութիւններով, կորո-
վի ու շարժուն գնացքով, հակիրճ: Հեղի-
նակը Թրանց Վերֆել մը չէ անշուշտ,
բայց հայրենասէր սիրտ մը ունի որ ջերմ-
օրէն կը տրոփէ այդ փջերուն մէջ, ուրիշ-
ներուն ալ հաղորդելով նոյնը: Կ'ուզէ մին-
չեւ իսկ զիւցաղներգակ շունչով մը ոգեւո-
րել պատմուածքը, որով կը գործածէ դա-
սական եւ հինցած բանաձեւեր ու նկարա-
գրելու կերպեր, մինչեւ իսկ Արէսի միջա-
մտութիւնը կ'ողակոյզէ քանիցս. ինչ որ,
կը խորհնք, քիչ մը անբնական կը դար-
ձնեն պատմուածքը, որ ինքնին խօսուն
է եւ իսկապէս զիւցաղնային:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Ա.Գ.ԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ԲԺԻՇԿ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԵՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

1954, Նոյեմբեր 18: Փատուայի աշ-
խարհահռչակ համալսարանի արձանա-
տետրին մէջ կը գործուի անունը ԲԺԻՇԿ
Աղեքսանդր Տէր Աստուածատուրեանի.
չահած է վերջին յաջողութիւնն ալ. եւ
ի՛նչ յաջողութիւն. փառապսակ իր ութ-
ամեայ յարատեւ աշխատանքին. յարատեւ
վերելք՝ առանց որ եւ է վերաքննութեան:
Ծնած է Վենետիկ, 1930-ին: Տեղւոյն
խառնական նախակրթարանը աւարտելէ
ետք՝ մտած է Մուրատ-Ռափայէլեան
վարժարան՝ 1941-ին. ու շրջանաւարտ՝
1945-ին, փայլուն քննութիւններով:
Մանկութենէն ցոյց տուած է մեծ հե-

տաքերութիւն, սէր եւ յարում՝ մարդա-
կագրութեան: Հայրիկը կը պատմէ՝ թէ
Աղեքսանդր երբեմն իր մատիտը տուած է
ընկերներէն մէկուն, փոխարէն ստանալու
համար փոքրիկ տետրակ մը, որուն ամէն
մէկ էջին վրայ՝ մարդկային մարմնի
դանաղան մասեր նկարուած էին դունա-
գեղ...: Տարիքին հետ՝ փափաքն ալ ա-
ծած է՝ բժշկութեան նուիրուելու:

1946-ին արձանագրուած է Փատուայի
համալսարանը. դասախօսութիւններու
ներկայ ըլլալու տենչը միշտ բուռն եղած
է իր մէջ: Առաջին տարուան շատ յաջող
քննութիւններէն վերջ՝ համալսարանի